

Καταναγκαστικά έργα στην Ελλάδα*

Πώς βρέθηκε το φωτογραφικό υλικό

Το φωτογραφικό υλικό που αφορά τα ναζιστικά κάτεργα στην Ελλάδα, 465 φωτογραφίες συνολικά, όλες τραβηγμένες στην Ελλάδα, βρέθηκε στη Γερμανία, σε μία υπαίθρια αγορά για παλιά αντικείμενα, «φλόμαρκετ» τις λένε οι Γερμανοί. Οι περισσότερες φωτογραφίες είναι σε χαρτί 6×4, γι' αυτό και οι καταπληκτικές λεπτομέρειες στην εποχή των υπολογιστών. Οι περισσότερες είναι τραβηγμένες στην περιοχή της Λαμίας και εικονίζουν κάτεργα χριστιανών και Εβραίων, αλλά και φύση. Άλλες είναι από τη Χαλκιδική και αρκετές από τη Θεσσαλονίκη και την Αθήνα.

Την ημέρα που μου έδειξαν το φωτογραφικό αυτό υλικό δεν είχα ιδιαίτερη όρεξη για αγορές, η Οργάνωση Τοντ, παραστρατιωτική μονάδα τεχνικών έργων, ποτέ δεν με ενδιέφερε... Απέρριψα την προσφορά με το ειρωνικό σχόλιο να προσφέρουν το αρχείο με τα έργα της Τοντ στο ελληνικό Υπουργείο Δημοσίων Έργων για να τα... συνεχίσουν και, ενώ έλεγα αυτά, σκαλώνει το μάτι μου σε μια από τις μικρές αυτές φωτογραφίες. Μόνο σε μία από τις 465, στη φωτογραφία της άφιξης (Εικόνα 250), φαίνεται πεντακά-

θαρα το αστέρι που φορά ένας Εβραίος. Αυτή η φωτογραφία έγινε και η αιτία να καταλάβω για τι επρόκειτο, και να αγοράσω αμέσως τις φωτογραφίες.

Όταν στις 6.1.2004 επισκέφθηκα τον Σαμ Ναχμία στο σπίτι του και του είπα ότι του έφερα φωτογραφίες από τα κάτεργα στην Καρυά, αυτός μου απάντησε με μια ερώτηση χαρακτηριστική για το θέμα...

«Μπα! Ποιος μας έπαιρνε και φωτογραφίες... εκεί πέρα;»

Αυτή η σαρκαστική ερώτηση ενός επιζώντος της Καρυάς φανερώνει τη σπανιότητα και τη σπουδαιότητα αυτού του φωτογραφικού υλικού. Μόνο ένας θα έπαιρνε σε στρατιωτικό εργοτάξιο τόσες φωτογραφίες τεκμηριώνοντας τη διεξαγωγή του έργου και συγχρόνως τον απερίγραπτο βασανισμό τουλάχιστον 300 αθώων Θεσσαλονικιών Εβραίων σε ελληνικό έδαφος. Πρόκειται για τον Γερμανό μηχανικό μιας εταιρείας κατασκευών που, στα πλαίσια της Οργάνωσης Τοντ, είχε αναλάβει το έργο στην Καρυά. Έπαιρνε τις φωτογραφίες στη μακρινή Ελλάδα ως ιδιώτης, αλλά και ως αποδεικτικό στοιχείο της διεξαγωγής του έργου. Συγχρόνως, όμως, μας άφησε μια μοναδική και πολύ θλιβερή κληρονομιά.

* Με τον όρο καταναγκαστική εργασία εννοείται ο εξαναγκασμός ενός ανθρώπου σε ακούσια εργασία υπό την απειλή βίας ή κυρώσεων. Την καταναγκαστική εργασία τη συναντούμε σε ολοκληρωτικά καθεστώτα που με αυτόν τον τρόπο προσπαθούν να σωφρονίσουν τους πολιτικούς τους αντιπάλους.

Τον καιρό του πολέμου ήταν πολύ συνηθισμένο φαινόμενο οι Γερμανοί στρατιωτικοί να έχουν ως... χόμπι τη φωτογραφία. Παρόλο που ακούγεται κάπως περίεργο, φωτογράφιζαν τα πάντα, συνήθως με μηχανές Λάικα, και τα φιλμ πηγαينوέρχονταν με το στρατιωτικό ταχυδρομείο. Όσοι δεν είχαν φωτογραφικές μηχανές αγόραζαν φωτογραφίες από τους συναδέλφους τους, από τον φωτογράφο της μονάδας ή και από τις καντίνες και τα περίπτερα. Αυτές λέγονταν Κάουφοτος (αγορασμένες φωτογραφίες). Έτσι, είναι δυνατό να βρεθούν ίδιες εικόνες σε διαφορετικά αρχεία από άτομα που υπηρέτησαν σε ίδιες περιοχές και μονάδες. Κατά τη διάρκεια της παραμονής μου στη Γερμανία αγόρασα πολλά προσωπικά αρχεία Γερμανών που υπηρέτησαν στην Ελλάδα, και ιδίως στη Θεσσαλονίκη. Κάποιες από αυτές τις ανέκδοτες φωτογραφίες συμπεριέλαβα στην εργασία μου, θέλοντας να ολοκληρώσω την εικόνα που θα σχηματίσει ο αναγνώστης.

Ως και ο αρχιδήμιος της Θεσσαλονίκης, ο SS λοχαγός Βισλιτσένι, δεν αποχωριζόταν ποτέ τη μηχανή του. Φωτογράφιζε τις αποστολές, παράξενους τύπους και τοπία. Γι' αυτόν τον σκοπό είχε στην υπηρεσία του μάλιστα και έναν Εβραίο φωτογράφο. **1**

Λέγεται ότι το σκοτεινό υπόγειο της οδού Βελισσαρίου, όπου τα SS είχαν τα γραφεία τους, όταν δεν βασάνιζαν, το χρησιμοποιούσε ο φωτογράφος ως σκοτεινό θάλαμο. Έτσι, χωρίς να το σκοπεύουν, άφησαν οι Γερμανοί ναζι και πεντακάθαρα στοιχεία των εγκλημάτων τους.

Το κάτεργο στην Καρυά είναι μια ιστορία που σχεδόν κανείς δεν την ξέρει, και αυτοί που λίγο την ξέρουν, την παραβλέπουν μπροστά σε αυτό που ακολούθησε μετά, τον αφανισμό... Και όμως, η Καρυά έχει ιδιαίτερη σημασία για μας, γιατί έγινε σε ελληνικό έδαφος και όχι στο μακρινό Άουσβιτς, οι χωρικοί μας τους είδαν και το φαράγγι θα υπάρχει για πολύ ακόμα... Πόσους ακριβώς σκότωσαν εκεί ποτέ δεν θα μάθουμε. Ένα μεγάλο ποσοστό, πάνω από 20%, έλιωσε ή δολοφονήθηκε επί τόπου. Οι υπόλοιποι που επέζησαν ή δολοφονήθηκαν εκεί μαζικά, όπως λένε οι χωρικοί μας, ή έφυγαν με τη σφραγίδα του θανάτου στο μέτωπο, στο μαύρο τους το χάλι, σκελετωμένοι και κουρελιασμένοι. Κανείς τους δεν είχε τις προϋποθέσεις να επιζήσει από το Άουσβιτς. Γνωρίζουμε ότι από τη 19η αποστολή, την αποστολή των εργατών, που αριθμούσε γύρω στα 1.800 άτομα, μόνο 271 κρίθηκαν στη διαλογή στο Άουσβιτς κατάλληλοι για εργασία. Ελάχιστοι από αυτούς επέζησαν. Οι

υπόλοιποι στάλθηκαν απευθείας στον θάλαμο αερίων. Κανένας από αυτούς τους 271 δεν επέστρεψε ζωντανός.

Το φαράγγι της Καρυάς έγινε η αιτία για τον θάνατο τουλάχιστον 300 ανθρώπων, ως επί το πλείστον νέων ανθρώπων.

Κάποιοι λίγοι που δραπέτευσαν έγιναν αντάρτες και πολέμησαν τον κατακτητή και όσοι σκοτώθηκαν σε μάχη ανήκαν στους λίγους τυχερούς ομοθρήσκους τους που ήξεραν γιατί πεθαίνουν...

Η πιθανότητα να πέσει το υλικό αυτό σε ελληνικά χέρια στη Γερμανία και σε χέρια που να ξέρουν για την Καρυά και τα κάτεργα, είναι αναμφισβήτητα πάρα πολύ μικρή και μάλιστα τώρα, που όλοι ασχολούνται με τη συλλογή παλιών στρατιωτικών φωτογραφιών, και τέτοια αρχεία πουλιούνται αμέσως. Αυτήν την απίθανη σύμπτωση την αισθάνθηκα σαν κάποια εντολή, που δεν ζητά εκδίκηση, ούτε δικαιοσύνη. Εκείνο που θέλει είναι απλώς να μαθευτεί αυτό που συνέβη εκεί, μέσα στο φαράγγι της Καρυάς.

Πού να βρω όμως πληροφορίες, όταν οι επιζώντες είναι τόσο λίγοι και μάλιστα ύστερα από 60 χρόνια, αφού κανείς δεν ασχολήθηκε με αυτό το θέμα μέχρι τώρα...

«Άργησες πολύ, Ανδρέα, για αυτήν την εργασία...» μου είπε δυο φορές η Σέλη Ιεσουά, σύζυγος ενός επιζώντος.

«Δεν ενδιαφέρεται κανείς για αυτά, ούτε θα τα πιστέψουν...» μου είπε ο Σαμ Ναχμίας, όταν του είπα ότι γράφω μία εργασία για το θέμα αυτό.

Με πολύ πείσμα και ζήλο προσπάθησα να νικήσω τα προβλήματα του χρόνου. Μεγάλη βοήθεια ήταν η τεχνική μου εκπαίδευση και οι στρατιωτικές ιστορικές γνώσεις μου, οι δε πεντακάθαρες φωτογραφίες μιλούν από μόνες τους.

Η μεγάλη μου ελπίδα ήταν τα γερμανικά αρχεία. Ως γνωστόν, η γερμανική γραφειοκρατία λειτούργησε μέχρι το τέλος του πολέμου άψογα. Και τα δύο κρατικά αρχεία μού απάντησαν, ύστερα από έναν μήνα αναμονής, ότι από την οργάνωση Τοντ δεν υπάρχει σχεδόν τίποτα, ούτε το όνομα της μονάδας στην Καρυά, ούτε και ο μηχανικός αναφέρεται πουθενά. Αιτία προφανώς η καταστροφή των αρχείων στον πόλεμο. Πράγμα διόλου απίθανο, αν σκεφθεί κανείς ότι μεγάλες πόλεις, όπως το Βερολίνο και το Μόναχο, καταστράφηκαν σε βαθμό πάνω από 70%.

Προσωπικά πιστεύω ότι τα αρχεία μού είπαν την αλήθεια, γιατί το άκουσα και από αλλού πως από την Τοντ λίγα υπάρχουν, και αυτό τεκμηριώνει ακόμα

Εικόνα 1. Γερμανός αξιωματικός του σώματος ορεινών κυνηγών, με τη μηχανή του και πολλά παράσημα, φωτογραφίζεται στις 9 Απριλίου 1941, πρώτη μέρα της εισόδου των Γερμανών στην πόλη, στην παραλία της Θεσσαλονίκης (Συλλογή Α. Ασσαέλ).

περισσότερο τη σπουδαιότητα του φωτογραφικού υλικού που κατέχω.

Ζούμε στην εποχή της Ενωμένης Ευρώπης ογδόντα χρόνια μετά, οι Έλληνες και οι Γερμανοί έχουν σήμερα μία κοινή πατρίδα, την Ευρώπη. Ο χρόνος φρόντισε οι δήμιοι να βρίσκονται κοντά στα θύματά τους· ας δώσουν απολογία εκεί που είναι τώρα. Η εργασία αυτή δεν έχει σκοπό να κατηγορήσει κανένα, δεν επιθυμώ να προσβάλω κανένα, ο μοναδικός της σκοπός είναι να γίνει γνωστό τι συνέβη τότε και πώς, γιατί όπως λέει και ένα γνωστό ρητό:

Αυτοί που ξεχνούν το παρελθόν είναι καταδικα-

σμένοι να το ξαναζήσουν στο μέλλον.

Λυπούμαι που ασχολήθηκα με ένα τόσο θλιβερό για όλους θέμα, το οποίο δεν ευχαριστεί σίγουρα κανένα, ούτε τους Έλληνες χριστιανούς, ούτε τους σύγχρονους Γερμανούς και φυσικά ούτε τα θύματα, τους Εβραίους. Οι Έλληνες χριστιανοί, που και αυτοί βασανίστηκαν στα κάτεργα, σίγουρα λυπούνται, γιατί όλα αυτά έγιναν σε ελληνικό έδαφος, χωρίς να μπορούν να τα εμποδίσουν. Οι σύγχρονοι Γερμανοί αισθάνονται λύπη, γιατί τα εγκλήματα αυτά έγιναν εν ονόματι του γερμανικού λαού από τη ναζιστική δικτατορία. Και οι Εβραίοι ανά τον κόσμο έχουν τη

θλιβερή δυνατότητα, μέσω του φωτογραφικού αυτού υλικού, να νιώσουν το μαρτύριο των Ελλήνων ομοθρήσκων τους. Για αυτούς τους λόγους καθυστέρησα πάνω από είκοσι χρόνια την έκδοση αυτού του βιβλίου.

Την εργασία αυτή την αφιερώνω στη μνήμη των χριστιανών και Εβραίων που πέθαναν και βασανίστηκαν στα ναζιστικά κάτεργα στην Ελλάδα, καθώς και σε αυτούς τους φίλους συμπατριώτες μας που, από άγνοια και όχι κακία, έσπασαν το μνημείο για τα καταναγκαστικά έργα στο Λιανοκλάδι και σε εκείνους που βεβηλώνουν το μνημείο του Ολοκαυτώματος στην Πλατεία Ελευθερίας στη Θεσσαλονίκη.

Ποιος ήταν ο φωτογράφος μηχανικός και ποιοι είχαν αναλάβει τα έργα;

Μια από τις πρώτες ερωτήσεις είναι ποιος είναι ο Γερμανός μηχανικός, που άφησε αυτήν τη φωτογραφική κληρονομιά; Ποια γερμανική εταιρεία είχε αναλάβει στο πλαίσιο της Τοντ τα έργα;

Ξέρουμε, από το άλμπουμ με τις φωτογραφίες που αφορούσαν την Ελλάδα, ότι ήταν αξιωματικός της Τοντ (Obertruppführer), μια και τον βλέπουμε με πλήρη στολή στην Ακρόπολη. Όλοι οι μηχανικοί έπαιρναν αυτόματα έναν εικονικό στρατιωτικό βαθμό στην Τοντ, χωρίς φυσικά να έχουν κάνει καριέρα. Επίσης γνωρίζω από τα άλλα άλμπουμ, που δεν αγόρασα, ότι είχε επιβλέψει κατασκευές στη Γιουγκοσλαβία, τη Σλοβακία και τη Βουλγαρία, άρα ήταν έμπειρος μηχανικός.

Αποφάσισα να ικανοποιήσω την περιέργειά μου. Το μόνο που ήξερα για τον μηχανικό από μια αφιέρωση πίσω από μια φωτογραφία είναι ότι το μικρό του όνομα ήταν Χανς, γραμμένο μάλιστα με δύο ν (Χαννς). Επίσης ήξερα ότι ήταν με μεγάλη πιθανότητα Βαυαρός, γιατί σε μεταπολεμική φωτογραφία τον βλέπουμε να δουλεύει με δερμάτινο κοντό πανταλόνι.

Όταν αγόρασα το άλμπουμ, πήρα και 5 χωριστές φωτογραφίες που δεν είχαν σχέση με την Ελλάδα, αλλά με το άτομο και την εταιρεία του. Σε μία από αυτές φαίνεται καθαρά το όνομα μιας γερμανικής εταιρείας κατασκευών, της Λέοναρντ Μολλ ΑΕ (Leonhard Moll AG), που υπάρχει μέχρι σήμερα. Με τη βοήθεια του τηλεφωνικού καταλόγου και με πολλή υπομονή κατέληξα στον εγγονό του ιδιοκτήτη της εταιρείας τον καιρό του πολέμου, τον κύριο Γέρχαρντ Μολλ (Gerhard Moll), που δέχθηκε αμέσως να με συναντήσει για να του δείξω το άλμπουμ.

Φυσικά δεν του είπα λέξη για Εβραίους, κάτεργα και Καρυά. Όλες τις δυσάρεστες φωτογραφίες τις άφησα στο σπίτι.

Ήταν Τετάρτη, 10 το πρωί, 5 Μαΐου 2004, όταν πήγα στο κτίριο της πολύ μεγάλης, ακόμα, αυτής εταιρείας. Ο Μολλ με δέχθηκε με ευγένεια και πολλή προσοχή και εν μέρει με καχυποψία. Είχε καλέσει και έναν ασπρομάλλη 80χρονο πρώην συνεργάτη της εταιρείας, τον Γκέοργκ Ντροστ (Georg Drost), που μου θύμιζε πολύ τον Γερμανό γιατρό στο έργο Marathon Man.

Καθόμουν εμπρός στον εγγονό αυτού (ή ενός αυτών) που είχε ζητήσει μέσω της Τοντ από τον Άιχμαν να σταλούν 3.000 Εβραίοι εργάτες στα κάτεργα... Τέσσερα μάτια ήταν καρφωμένα πάνω μου, αισθανόμουν πολύ άσχημα, τι το ήθελα αυτό, ήταν η σκέψη μου. Προφανώς φοβόντουσαν ότι μπορεί να αντιπροσώπευα συμφέροντα Ελλήνων ή Εβραίων εργατών σκλάβων. Μιλούσα και αντιδρούσα όσο μπορούσα πιο αφελώς, για να τους πείσω ότι έχουν να κάνουν με έναν ιδιώτη με ιστορικά ενδιαφέροντα. Φοβάται ο Γιάννης το θεριό και το θεριό τον Γιάννη, σκεφτόμουν...

Ο Μολλ κοίταξε με προσοχή τις πέντε ξεχωριστές φωτογραφίες. Στη μια από αυτές φαινόταν το όνομα της εταιρείας του, καθώς και ένα άλλο όνομα. Με ανακούφιση φανερή είπε:

«Πρόκειται για την εταιρεία Ίμπερλαντ (Überland), με την οποία δεν έχουμε καμία σχέση. Αυτή η εταιρεία ήταν αρχικά αυστριακή, κάποια στιγμή φαλίρισε και ο παππούς μου την αγόρασε για ένα σελίνι. Κατά τη διάρκεια του πολέμου ήταν θυγατρική εταιρεία, μετά τον πόλεμο κρατικοποιήθηκε από τη ρωσική διοίκηση και για κάποια μηχανήματά τους εδώ πληρώναμε και ενοίκιο... Μετά τον πόλεμο ο θείος μου, Λέοναρντ Μολλ, ίδρυσε ξανά την παλιά αυτή εταιρεία στη Γερμανία. Η εταιρεία Ίμπερλαντ που έκανε τις εργασίες στην Ελλάδα δεν υπάρχει πια, κάποιοι παλιοί συνεργάτες παρέμειναν στην εταιρεία, και ο μόνος που θα μπορούσε να αναγνωρίσει τον μηχανικό πρέπει να είναι ο Χέλμουτ Κεμμελμάγερ (Helmut Kemmelmeier), τώρα 70 χρονών, που δούλεψε μετά τον πόλεμο στην εταιρεία, την οποία και ανέλαβε...»

Ενώ ο Μολλ μου μιλούσε, ο 80χρονος συνεργάτης πήρε στο τηλέφωνο την εταιρεία Ίμπερλαντ και τους ενημέρωσε για τις φωτογραφίες. Μιλούσε σιγά με γυρισμένη την πλάτη, ώστε να μην ακούσω τίποτα.

Ο Μολλ κοίταζε με πολλή προσοχή κάθε φωτο-

Εικόνα 2. Ο Ρέσλερ κάνει τους υπολογισμούς του με λογαριθμικό κανόνα (υπολογιστής της εποχής) μέσα στην παράγκα της Τοντ. Δίπλα του ρολόι τσέπης ανοικτό (Αρχείο Ρέσλερ, συλλογή Α. Ασσαέλ).

Εικόνα 3. Προφανώς ο Ρέσλερ ήταν διπλωματούχος μηχανικός σε ψηλή θέση, γιατί σε αυτήν τη μεταπολεμική φωτογραφία σχεδιάζει, και από πίσω βρίσκεται μια γραμματέας (Αρχείο Ρέσλερ, συλλογή Α. Ασσαέλ).

γραφία και αισθάνθηκε πολύ ωραία όταν είδε ότι ήταν ακίνδυνες. Ο λόγος για την αγωνία του ήταν ότι όλες οι κατασκευαστικές εταιρείες είχαν χρησιμοποιήσει τότε εργάτες σκλάβους, Εβραίους και μη, και το ήξεραν πολύ καλά. Η Λέοναρντ Μολλ ανήκε σε αυτές. Ήταν μάλιστα η εταιρεία που κατεδάφισε την Κεντρική Ισραηλιτική Συναγωγή του Μονάχου και χρησιμοποίησε εργάτες σκλάβους, Εβραίους και μη, στη διάρκεια του πολέμου. Ήταν και από τις πρώτες εταιρείες που παραδέχθηκαν την ενοχή τους και πλήρωσαν αποζημιώσεις στους εργάτες σκλάβους μετά τον πόλεμο. Άλλες εταιρείες για πολλά χρόνια γλιστρούσαν σαν τα χέλια, για να μη δώσουν αποζημιώσεις για το θέμα αυτό. Ο Μολλ κοιτώντας τη φωτογραφία της Παναγίας Χαλκέων στη Θεσσαλονίκη, με κοίταξε στα μάτια, για να δει την αντίδρασή μου και είπε:

«Να και η κλασική συναγωγή των Εβραίων...»

Του εξήγησα ότι πρόκειται για βυζαντινή εκκλησία και ησύχασε. Ήταν φανερό ότι γνώριζε πως η Θεσσαλονίκη είχε Εβραίους.

Άλλο σημείο που αποδεικνύει ότι γνώριζε για τους Εβραίους ήταν ότι ενώ εγώ είπα επίτηδες ψέματα, πως οι εργάτες ήταν χωρικοί από τα γύρω χωριά, ο Μολλ με διέκοψε και ρώτησε πολύ σωστά:

«Αν ήταν από τα γύρω χωριά, ποιοι έμεναν στις παράγκες των εργατών που μόλις είδαμε στις φωτογραφίες;»

Πιστεύω ότι γνώριζε καλά πως η θυγατρική τους εταιρεία είχε κάνει αυτά που έκανε. Είμαι σίγουρος ότι φοβόταν μη τυχόν δει κουρελιασμένους Εβραίους εργάτες με αστέρια στην καρδιά. Τις φωτογραφίες που είχα αφήσει στο σπίτι...

Την άλλη μέρα τηλεφώνησα στον Κεμμελμάγερ της εταιρείας Ίμπερλαντ. Ήταν πληρέστατα ενημερωμένος για την επίσκεψή μου στην εταιρεία Μολλ και λες και περίμενε το τηλεφώνημά μου. Απάντησε ευγενικά στις ερωτήσεις μου, αφού μου εξήγησε ότι η σημερινή εταιρεία Ίμπερλαντ μόνο το όνομα κράτησε από την παλιά, και οι εργασίες στην Ελλάδα έγιναν από την αυστριακή Ίμπερλαντ, πράγμα που δεν είναι όλο αλήθεια, μια και ο μηχανικός ήταν Γερμανός και η τότε διοίκηση ήταν εν μέρει στη Γερμανία. Με κάλεσε να πάω να τον επισκεφθώ, πράγμα που το αφήσαμε για το επόμενο μου ταξίδι.

Με την περιγραφή που του έκανα και με το μικρό όνομα του μηχανικού, κατέληξε γρήγορα στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για τον Διπλωματούχο Μηχανικό Χαννς Ρέσλερ (Hanns Rössler), που πέθανε

πριν καμιά δεκαριά χρόνια, και η γυναίκα του πρόσφατα... Αυτό επιβεβαιώνει ότι ο Κεμμελμάγερ μου είπε την αλήθεια, διότι εγώ στη συζήτηση είπα κατά λάθος ότι πριν από έναν χρόνο αγόρασα το άλμπουμ. Δεν νομίζω ότι ο Κεμμελμάγερ γνώριζε το τι έγινε στην Ελλάδα.

Ο δρ. Ούλριχ Μπάουμαν (Dr. Ulrich Baumann) από το Ίδρυμα Μνήμης των δολοφονημένων Εβραίων της Ευρώπης του Βερολίνου έκανε μία πρώτη έρευνα για την αυστριακή εταιρεία Ίμπερλαντ.

Η εταιρεία αυτή ιδρύθηκε στη Βιέννη με την ονομασία «Ίμπερλαντ σύγχρονες οδικές κατασκευές» (Überland A.G. für neuzeitlichen Strassenbau) στις 10.7.1928, με έδρα της στη Βιέννη IV, στην οδό Μπράμσπλατς 2 (Wien IV Brahmssplatz 2). Μέτοχοι της εταιρείας ήταν ο δρ. Έμεριχ Γκράνιχστετεν Διπλωματούχος Χημικός (Dr. Emmerich Granichstaedten) με ποσοστό 32%, ο δρ. Ρούντολφ Σάλεκ, δικηγόρος και αθλητικός παράγοντας (Dr. Rudolf Schalek), ο δρ. Πάουλ Λάινκαουφ, δικηγόρος (Dr. Paul Leinkauf), ο δρ. Γκούσταβ Τάιχνερ (Dr. Gustav Teichner) Διπλωματούχος Χημικός, και ο Γερμανός Λέοναρντ Μολλ (Leonhard Moll) από το Μόναχο, με 50% των μετοχών. Οι τέσσερις πρώτοι συνεταιριοί ήταν Εβραίοι.

Μόλις το 1938 οι ναζί προσάρτησαν την Αυστρία, ο Γερμανός Μολλ πήρε τα μερίδια των τεσσάρων Εβραίων πρώην συνεταιριών του, και αυτοί εκδιώχθηκαν από το Ράιχ.

Μετά τον πόλεμο, οι απόγονοι των τεσσάρων Εβραίων ιδρυτών της εταιρείας ζήτησαν από την αμερικανική στρατιωτική διοίκηση να κατάσχει την εταιρεία Ίμπερλαντ, η οποία είχε μετακομίσει πλέον στο Μόναχο.

Επομένως για τις πράξεις της εταιρείας Ίμπερλαντ στην Ελλάδα συνυπεύθυνη ήταν και η εταιρεία Μολλ. Χάρη στα πρόσφατα αποκτημένα έγγραφα του αρχιεπίσκοπου του Κάτεργου της Καρυάς Ιωσήφ Λανγκμάγερ η σχέση των δυο εταιρειών τεκμηριώνεται αναλυτικά.

Η λύση του γρίφου και η τελική επιβεβαίωση της ταυτότητας του μηχανικού ήρθε από συνεργάτη του Ινστιτούτου της Τοπογραφίας του Βερολίνου. Έπειτα από καιρό αναμονής, του επιτράπη να ερευνήσει στο Ομοσπονδιακό Αρχείο της Γερμανίας τις κάρτες μελών του ναζιστικού κόμματος, και αυτό με επιτυχία.

Στην κάρτα αναγράφεται το όνομα του Ρέσλερ Χαννς, ο οποίος γεννήθηκε στις 19.11.1905 στη Νυρεμβέργη. Βλέπουμε ότι το μικρό του όνομα, Χαννς, με δύο ν είναι γραμμένο στο έγγραφο. Έχει το νού-

Εικόνες 4, 5. Αριστερά ο Ρέσλερ το 1930, φωτογραφία εγγραφής του στο ναζιστικό κόμμα, και δεξιά λίγο μετά τον πόλεμο σε φωτογραφία του αρχείου του.

μερο εγγραφής στο ναζιστικό κόμμα 306.579, εγγεγραμμένος την 01.09.1930. Ως επάγγελμα αναγράφεται Πολιτικός Μηχανικός. Αν σκεφτούμε ότι το 1945 το ναζιστικό κόμμα είχε 8,5 εκατομμύρια μέλη, τότε ο Ρέσλερ με το νούμερο εγγραφής 306.579 ήταν σίγουρα από τους πρώτους ακόλουθους του κόμματος, μαζί εκ πεποιθήσεως.

Συνεχίζοντας τη μελέτη της κάρτας εγγραφής του Ρέσλερ διαπιστώνουμε πολλές μετακομίσεις, αλλαγές διευθύνσεων, όλες όμως στη Βαυαρία. Διαβάζουμε Πφάφενμπεργκ, Νόιμαρκτ, Μίλντορφ, Βίλσμπιμπουργκ... Προφανώς όλες αυτές οι μετακινήσεις έχουν να κάνουν με την επαγγελματική δραστηριότητα του Πολιτικού Μηχανικού.

Συγκρίνοντας τις δύο φωτογραφίες του, με διαφορά περίπου 15 χρόνων, διαπιστώνουμε την ομοιότητα: α) η μύτη είναι λίγο στραβή προς τα δεξιά, β) τα αυτιά έχουν ακριβώς τις ίδιες γωνίες, γ) τα φρύδια και τα χείλη είναι όμοια, δ) το πιγούνι του έχει μια γραμμή. Αν εξαιρέσουμε τα 20 κιλά, περίπου, που έβαλε τα τελευταία χρόνια, ο Ρέσλερ δεν άλλαξε πολύ.

Το Ινστιτούτο Τοπογραφίας της Τρομοκρατίας, θέλοντας να τεκμηριώσει ακόμα καλύτερα την ταυτότητα του φωτογράφου μηχανικού Ρέσλερ, ζήτησε από την πόλη της Νυρεμβέργης επιβεβαίωση στοιχείων. Από την απάντησή τους διευκρινίζονται τα εξής:

1) Το επίσημο πραγματικό του όνομα είναι Χαννς Χέρμαν Ρέσλερ (Hans Hermann Rössler), το Hanns με δυο n που είδαμε στην εγγραφή του

στο κόμμα, είναι το όνομα που χρησιμοποιούσε στην καθημερινή του ζωή.

- 2) Γεννήθηκε στις 19.09.1905 στη Νυρεμβέργη και πέθανε στις 21.09.1995 στη βαυαρική πόλη Ροτ (Roth), έζησε ακριβώς 90 χρόνια, πενήντα χρόνια παραπάνω από τους νέους που άφησε να εξοπνωθούν στο κάτεργο της Καρυάς.
- 3) Ο πατέρας του λεγόταν Ερνστ Μαξ, γεννήθηκε στις 12.06.1875 στην πόλη Τσβικάου της Σαξονίας και ήταν τεχνικός. Η οικογένεια ήταν στο θρήσκευμα Ευαγγελικοί, πράγμα που από μόνο του δηλώνει ότι δεν ήταν γνήσιοι Βαυαροί, οι οποίοι είναι κυρίως Καθολικοί. Η μητέρα του λεγόταν Ροζαλί Ντροστ (Rosalie Drost), και ήταν κόρη ιδιοκτήτη εργοστασίου χαρτικών.
- 4) Προπολεμικά δούλεψε στην κατασκευή των αυτοκινητοδρόμων στην Κάτω Φραγκονία και εκεί γνώρισε σε ένα παρακείμενο σπίτι δασοφύλακα στο Μπαντ Μπρίκεναου (Bad Brückenau) τη γυναίκα του Χίλντα, γεννηθείσα το 1908. Από τον γάμο αυτό δεν αποκτήθηκαν παιδιά.
- 5) Μεταπολεμικά ο Ρέσλερ δούλεψε στο εργοστάσιο της Ίμπερλαντ στο Ροτ, που ήταν ο διανομέας ηλεκτρικής ενέργειας της περιοχής. Έζησε σε ένα μικρό σπίτι στην πόλη Ροτ στην οδό Φράιλινγκραστρ. 50. Το ζευγάρι έκανε πολλά ταξίδια και επισκέφτηκε και την Ελλάδα. Ο Ρέσλερ είχε και καλλιτεχνική φύση, ζωγράφιζε, διάβαζε λογοτεχνία κ.ά.

6) Όταν πέθανε το 1995 ο Ρέσλερ η γυναίκα του Χίλντα τότε 87 χρονών πούλησε το μικρό τους σπίτι και πήγε στον οίκο ευγηρίας Αυγουστίνου, όπου και πέθανε ύστερα από εννιά χρόνια.

Διαβάζοντας όλα αυτά αισθανόμαστε μια δίκαιη αγανάκτηση για αυτές τις εταιρείες, ας θυμηθούμε όμως ότι στο ημερολόγιο του Γιομτώβ Γιακοέλ, νομικού συμβούλου της Ισραηλιτικής Κοινότητας, όπου περιγράφονται με λεπτομέρεια τα γεγονότα με τα καταναγκαστικά έργα του 1942, περιγράφεται και η δραστηριότητα του οίκου κατασκευών Μίλλερ (που και αυτός, όπως και το 1943, χρησιμοποιούσε εργάτες σκλάβους) με σχετικά θετικά στοιχεία. Ο Μίλλερ προσπαθούσε να μεσολαβήσει στη στρατιωτική διοίκηση και να βοηθήσει την κατάσταση των εργατών κλπ., πράγμα που πρέπει να το πιστέψουμε, μια και το γράφει ο Γιακοέλ.

Με άλλα λόγια, οι εταιρείες που δούλευαν στο πλαίσιο της Τοντ και χρησιμοποιούσαν εργάτες σκλάβους, ενδιαφέρονταν να γίνουν γρήγορα οι δουλειές τους και να βγάλουν κέρδη. Η ναζιστική θηριωδία δεν ήταν απαραίτητο στοιχείο λειτουργίας τους. Τα εργοτάξιά τους δεν συγκρίνονταν με τα στρατόπεδα εξόντωσης. Να μην ξεχνούμε ότι και ο πολύ γνωστός Γερμανός βιομήχανος Όσκαρ Σίντλερ χρησιμοποιούσε εργάτες σκλάβους, στο τέλος όμως αποφάσισε και κατόρθωσε να τους σώσει.

Η πρώτη μου εντύπωση ήταν ότι ο Ρέσλερ, ως μηχανικός, δεν πρέπει να ήταν ενθουσιασμένος από αυτά που έβλεπε. Φωτογράφησε την ελληνική φύση, το καταστραμμένο εβραϊκό νεκροταφείο, την άφιξη των Εβραίων στην Καρυά, και κόλλησε τις φωτογραφίες δίπλα στις άλλες, χωρίς να γράψει αρνητικά σχόλια. Για αυτόν ήταν οι Εβραίοι της Καρυάς εργάτες, όπως και τους αναφέρει στο άλμπουμ, ενώ κοροϊδευτικά σχόλια δεν λείπουν εις βάρος των Ιταλών συμμάχων και αρνητικά εναντίον Ελλήνων ανταρτών, που τους αποκαλεί συμμορίτες. Ο Σαμ Αρδίττη, επιζών της Καρυάς και του Άουσβιτς, αναφέρει ότι ένας Γερμανός μηχανικός, προφανώς ο Ρέσλερ, τον διάλεξε για βοηθό του. Ο Σαμ κρατούσε τα παλούκιασημάδια, όταν ο Ρέσλερ μετρούσε το φαράγγι. Λέει μάλιστα ότι ο μηχανικός έμεινε μόνο δύο μήνες εκεί, πράγμα που το επιβεβαιώνει και το φωτογραφικό υλικό του Ρέσλερ. Ο Ρέσλερ έδινε αυτούς τους δύο μήνες στον Σαμ Αρδίττη περισσότερο φαγητό, και έτσι μπόρεσε αυτός να αντέξει τις κακουχίες της Καρυάς. Ο Ρέσλερ μάλιστα συμβουλεύει τον Αρδίττη να δραπετεύσει και τον βοηθάει όσο μπορεί.

Με την πρόσφατη όμως ανακάλυψη των εγγράφων του αρχιεπίτη του εργοταξίου της Καρυάς, του Ιωσήφ Λανγκμάγερ, τεκμηριώνεται ότι και οι δύο, εν γνώσει της δολοφονίας των Εβραίων εργατών, με τον φόβο της τιμωρίας, προσπαθούν να αποκρύψουν το τι έγινε εκεί.

Τι ήταν η Οργάνωση Τοντ;

Α) Η Οργάνωση Τοντ (ΟΤ) πήρε το όνομά της από τον ιδρυτή της, τον δρ. Διπλωματούχο Μηχανικό Φριτς Τοντ, και ιδρύθηκε το 1933, για να αναλάβει αρχικά οδικές κατασκευές, την κατασκευή του γερμανικού δικτύου των αυτοκινητοδρόμων.

Κατά την πρώτη αυτή περίοδο, που διήρκεσε από το 1933 μέχρι το 1938, η οργάνωση χρησιμοποιούσε για εργατικό δυναμικό τους υποχρεωτικά στρατευμένους νέους της Γερμανίας, της λεγόμενης Υπηρεσίας Εργασίας του Ράιχ (Reichsarbeitsdienst).

Στις δύο ακόλουθες φωτογραφίες, Εικόνες 6 και 7, οι οποίες δεν έχουν καμιά σχέση με την Ελλάδα, βλέπουμε νέους Γερμανούς κατά τη διάρκεια της θητείας τους στα τάγματα εργασίας (Reichsarbeitsdienst) σε μια βιομηχανία κάπου στη Γερμανία, να σπρώχνουν γελώντας και να αδειάζουν ακριβώς το ίδιο βαγονάκι της Εικόνας 11. Από πίσω οι ίδιες παράγκες που χρησιμοποιήθηκαν στην Καρυά.

Β) Η δεύτερη περίοδος ορίζεται από το 1938 μέχρι τον θάνατο του Τοντ σε αεροπορικό δυστύχημα τον Φεβρουάριο του 1942. Λέγεται ότι πριν το ατύχημα ο Τοντ θεώρησε τον εαυτό του αρκετά δυνατό, ώστε να τολμήσει, κατά τη διάρκεια επίσκεψης, να πείσει τον Χίτλερ ότι το Ανατολικό Μέτωπο είναι καταδικασμένο να χαθεί.

Σε αυτή τη δεύτερη περίοδο ο Τοντ έγινε υπουργός Εξοπλισμών και Πυρομαχικών, και τα έργα της Οργάνωσης Τοντ έγιναν στρατιωτικά. Το εργατικό δυναμικό αποτελούνταν από στρατευμένους Γερμανούς, ξένους εργάτες και αιχμάλωτους πολέμου. Γνωστό έργο της περιόδου είναι η κατασκευή του Βέστβαλ (Westwall), η γραμμή Σίγκφριντ απέναντι από τη γραμμή Μαζινό κ.ά. Ως παρεμφερές παράδειγμα αναφέρω την κατασκευή του τείχους του Ατλαντικού από 600.000 εργάτες, από τους οποίους μόνο οι 24.000 ήταν Γερμανοί.

Τη διεύθυνση την είχε η κεντρική αρχή της Οργάνωσης Τοντ, στην οποία και υπάγονταν οι διάφορες Μονάδες Συμμετοχής (Einsatzgruppen), που χρησιμοποιούσαν συνήθως ένα όνομα, για να τις ξεχωρίζουν. Στην αρχή το προσωπικό αποτελούνταν από